

DERLEME

**TÜRKİYE’DE KURAM/MODELE DAYALI
HEMŞİRELİK ARAŞTIRMALARININ İNCELEMESİ**

Figen ŞENGÜN İNAN*

Besti ÜSTÜN**

Kerime BADEMLİ***

Alınış Tarihi: 03.07.2012

Kabul Tarihi: 19.02.2013

ÖZET

Hemşirelik disiplini kuram, araştırma ve uygulama olmak üzere üç temel öğeden oluşmakta ve bu öğeler karşılıklı etkileşim içinde hemşirelik biliminin gelişimine katkı vermektedir. Bu çalışmanın amacı ülkemizde hemşireler tarafından yapılan kuram ve modele dayalı araştırmaların nitelik ve niceliğinin incelenmesidir. Bu amaçla YÖK veri tabanı ve on-line tam metnine ulaşılabilen kaynaklar taranmıştır. Türkiye’de hemşireler tarafından kuram /modele dayalı 1995-2010 yılları arasında yapılmış 48 çalışmaya ulaşılmıştır. Hemşireler tarafından en fazla kullanılan kuram/model; Orem Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisidir. Sonuç olarak ülkemizde hemşirelik araştırmalarında kuram/model kullanımı sınırlıdır. İncelenen çalışmalarda kuram/model kullanımında bir standardizasyonun olmadığı görülmüştür. Kuram /model temelli hemşirelik araştırmalarının desteklenmesi, kuramların/modellerin araştırmalarda nasıl kullanılacağına yönelik standardizasyonların tanımlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuram; Model; Hemşirelik Araştırmaları

ABSTRACT

Exploration of Theory/Model Based Nursing Research In Turkey

Nursing discipline consists of three basic elements: theory, research and practice. These elements contribute to development of nursing science in mutual interaction. The purpose of this study was to investigate the quality and quantity of researches performed by nurses in our country based on theory and model. For this purpose, database of The Council of Higher Education and full texts articles available on-line were screened. There are 48 studies carried out by nurses in Turkey between 1995-2010 based on theory/model. The most commonly theory/model used by nurses is Orem’s Self-Care Deficit Nursing Theory in Nursing. As a result, the use of theor/model in nursing researches in our country is limited and it was observed that there was no standardization in using theories/models. It is recommended that theory/model-based nursing researches should be supported and that standardization regarding how to use theories/ models in researches should be identified.

Keywords: Theory; Model; Nursing Research

GİRİŞ

Herhangi bir disiplinin bilim olması araştırma süreci ve bilgi üretimi (kuram) arasındaki ilişkinin sonucunda gerçekleşebilir. Hemşirelik disiplini de hemşireliğe özgü bilgi birikiminin gelişmesiyle varlığını sürdürebilir. Dolayısıyla hemşireliğin bilgi özü hemşirelik bilimini oluşturur. Disipline özgü bilgi üretimi araştırmalarda kuramların test edilmesi ve/ya da genelmesiyle gerçekleşebilmektedir. Etkili bilgi üretmek için araştırma sürecinin kuramsal yapılar içinde geliştirilmesi gereklidir. Kuram ve araştırma etkileşimi karşılıklı dinamik bir süreçle karakterizedir; araştırma kuramı destekler, kuram araştırma sorusu üretir açığa çıkartır. Hemşirelik kuramlarının birincil amacı hemşirelik biliminin gelişmesini sağlamaktır (Fawcett 2005; Grant,

Kinney and Davis 1993; McEvven and Wills 2000; McKenna 2005; Parker 2005). Genellikle hemşire araştırmacılar araştırma problemini kavramsallaştırmak ve önermelerin doğruluğunu araştırmak için rehber olarak kuramları kullanırlar (Wu and Volker 2009).

Hemşirelik literatüründe çeşitli noktalarda farklılık göstermekle birlikte teori, kuram ve model kavramlarının çoğu zaman aynı anlamda kullanıldıkları belirtilmekte ve aralarındaki farka dikkat çekilmektedir (Fawcett 2005). Kuram sözcüğü Yunanca “görüş” anlamına gelen “theoria” sözcüğünden gelir. Kuramın sözlük anlamı, olayları açıklayan genel ilkelerdir. Kuramlar kavramlara anlam kazandıran ve onları çok yönlü düşündüren ve

*Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi (Araş.Gör.) figen.sengun@deu.edu.tr

**Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi (Prof.Dr.)

***Akdeniz Üniversitesi Antalya Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik Bölümü (Öğr.Gör.Dr.)

aralarında ilişki kuran bir sistematiktir. Kuramlar gözlem ve önermelerin bilimsel yöntem kullanılarak test edilmesi sonucu doğrulanan kavram kümeleridir (Cody 2006; Fawcett 2005; McEvven and Wills 2000). Kuramlar modellerden elde edilen görece daha somut ve spesifik kavramsal açıklamalardır (Fawcett 2005). Model ise bir mesleğin merkezinde yer alan ana kavramların ve bu kavramlar arasında kurulan mantıksal ilişkilerin şematik olarak açıklanmasıdır. Modeller bilimsel yöntem ile test edilebilir, kurama göre daha genel ve esnek anlatım biçimleridir. Modeller doğrudan gözlenemeyen kavramları anlamaya yardım eder ve kuramlar modeller aracılığıyla somutlanır. (Cody 2006; Fawcett 2005).

Hemşirelik kuram ve modellerinin kavramsal çatısı, hemşirelikte eğitim, yönetim, uygulama ve hemşirelik araştırmalarına temel oluşturmakta ve yönlendirmektedir. Bu çalışmada kuram ve modellerin hemşirelik araştırmalarında kullanımları irdelenmiştir. Kuram ve modeller araştırma sürecinin aşamaları ve hemşirelik bilgisi arasındaki ilişkinin sentezinde önemli rol oynamaktadır (Grant, Kinney and Davis 1993). Ayrıca model/ kuramın araştırmada nasıl kullanılacağına ilişkin bilgi vermekte ve araştırmada incelenen kavramları organize etmektedir. Kuram ve model kullanımının bir diğer amacı ise girişimlerin geliştirilmesi ve test edilmesine rehberlik etmek, bulguların ve çalışma sonuçlarının bilimsel bir çerçeve içinde açıklanmasını sağlamaktır (Mock, Ours, Hall, Bositis, Tillery, Belcher et al. 2007). Literatürde hemşirelik araştırmalarında kuram /model kullanımının sınırlılığına dikkat çekilmekte ve genellikle hemşire araştırmacıların araştırma problemini kavramsallaştırma amacıyla kuram kullandıkları ve bu yolla önermelerin doğruluğunun test edildiği belirtilmektedir (Wu and Volker 2009). Ancak kuram ve modellerin araştırmalarda etkili kullanımının tanımlanması önemlidir. Bu noktada ilk olarak araştırmacılar araştırmalarını yönlendirecek bir kuram/modeli seçmelidirler. Her bir kavramsal model/ kuram hemşirelik disiplinine yönelik farklı bir bakış açısını yansıtmakta ve araştırmacıya farklı bir yol haritası, çerçeve ve yönetsel kurallar sunmaktadır (Fawcett and Gigliotti 2001; McKenna 2005). Bu nedenle araştırmada kullanılacak kuramın/modelin seçiminde araştırmacının amacı, araştırmada ele alınan temel kavramlar, araştırma tasarımı, kullanılacak ölçüm araçları, üzerinde çalışılan grup (insan,

doküman) gibi faktörler belirleyici olmaktadır.

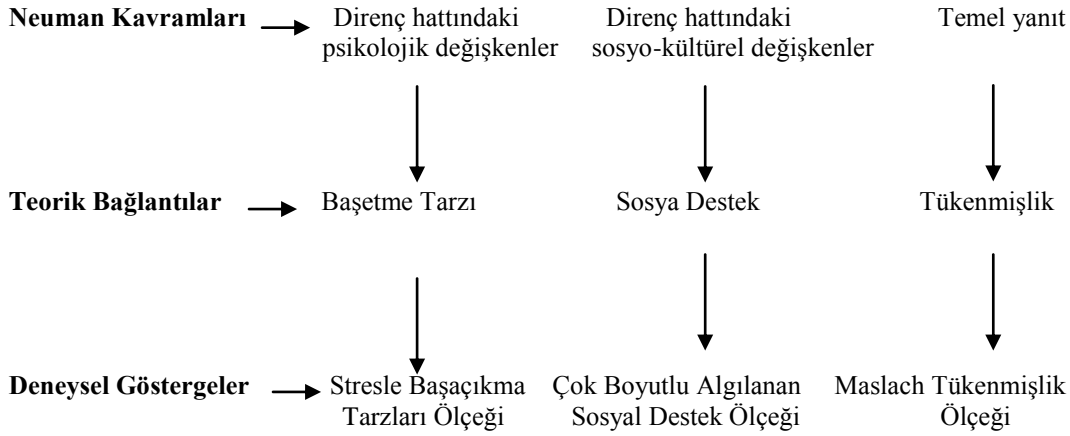
İlgili kavramsal modelin/kuramın seçiminden sonra araştırmada kuram /model kullanımında beş adım tanımlanmaktadır (Fawcett and Gigliotti 2001).

Model kullanımında **birinci adım**; modelin araştırmada kullanım kurallarının ve içeriğinin anlaşılmasıdır. Modelin içeriğinin anlaşılması; kavramları, kavramlar arasındaki ilişkili ve ilişkisiz önermeleri içermektedir. Bunu yaparken modeli geliştiren yazara ait tüm birincil kaynakların dikkatli bir şekilde okunması önerilmektedir. Modelin araştırmalarda kullanım kurallarının anlaşılmasında ideal olanın yazar tarafından tanımlanmış kurallar olduğu açıklanmakta ve bu nedenle araştırmacılar tarafından model kullanım kurallarının primer kaynaktan alıntılanması gerektiği belirtilmektedir (Fawcett and Gigliotti 2001).

Model kullanımında **ikinci adım**; aynı model kullanılarak yürütülmüş araştırma literatürünün incelenmesidir (Fawcett and Gigliotti 2001). Çünkü kavramsal modeller geçmiş çalışmaların yorumlanmasına bir çatı sağlamakta ve gelecek çalışmalara rehberlik etmektedir. Araştırmacıların geriye dönük olarak aynı model kullanılarak yürütülmüş çalışmalarını inceleme yoluyla araştırmalarını tanımlamada avantaj sahibi oldukları belirtilmektedir (Radwin and Fawcett 2002). Benzer şekilde Grant, Kinney ve Davis (1993) örneklem, araştırma tasarımı, kullanılacak araç ve veri toplama yönteminin belirlemeden önce literatür incelemesinin yapılması gerektiğini belirtmektedirler. Bu bilginin; araştırma tasarımına yol göstermesi, boşlukların doldurulması, bilgiyi artırması, araştırmacının model hakkında bilinenleri öğrenmesi, farklı çalışmalarda ve farklı hasta gruplarında modelin nasıl kullanıldığını anlaması ve modelin kavramları arasındaki ilişkiyi açıklamada kullanılan istatistiksel yöntemleri tanımlamasında önemli katkılar sağladığını açıklamaktadırlar.

Model kullanımında **üçüncü adım**; modelin çalışmada kullanımında kavramsal, kuramsal ve deneysel (C-T-E: Conceptual-Theoretical-Empirical) yapının tanımlanmasıdır. Bu adımda modele ait tüm kavramların ve önermelerin listelenmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir. Bunu yapmak, konunun daha kapsamlı ele alınmasında yönlendirme sağlamakta ve araştırmacıyı ilgili literatüre de yönlendirmektedir (Fawcett and Gigliotti 2001). C-T-E kuramsal bilginin uygulamaya aktarımının resmedilmesidir ve model/ kuramın ana

kavramları ile çalışmada incelenen değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlamada önemlidir (Fawcett 2005). Örnek C-T-E yapısı aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Kavramsal-Teorik- DeneySEL Yapısı (C-T-E) Kaynak; Günüşen NP, Üstün B. An RCT of Coping and Support Groups to Reduce Burnout Among Nurses. International Nursing Review 2010; 57: 485–492. (Yazarlardan yazılı izin alınmıştır).

Model kullanımında **dördüncü adım**; C-T-E çerçevesi doğrultusunda araştırmayı sürdürmek ve uygulamayı yapmaktır (Fawcett and Gigliotti 2001).

Model kullanımında **beşinci adım**; araştırma bulgularını sunmak, modelin kullanılabilirlik ve güvenilirliğini değerlendirmektir. Eğer araştırma sonucu kuramı desteklemiyorsa kuramın deneySEL yeterliliği ve güvenilirliği sorgulanmalıdır (Fawcett and Gigliotti 2001). Ayrıca literatürde hemşirelik bilgisinin gelişiminde kuram /model kullanılarak yapılan araştırmaların önemine değinilmekte ve bu noktada araştırmalarda kullanılan kuramın/modelin güçlü ve zayıf yönlerinin açıklanması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Grant, Kinney and Davis 1993).

Son yıllarda hemşirelik kuram ve modellerine olan ilgi giderek artmasına rağmen hemşirelik uygulamaları ve araştırmalarında kullanımları sınırlıdır (Fawcett 1992). Ülkemizde de hemşirelik araştırmalarına rehberlik etmesi amacıyla hemşirelik kuram ve modellerinin kullanımı son yıllarda artmakta ancak sınırlı düzeyde kalmaktadır. Hemşirelik araştırmalarında hemşirelik kuram ve modellerinin kullanımındaki sınırlılığın nedenleri; lisansüstü eğitime kadar bu bilginin müfredat programlarında yer almaması, klinik hemşirelerin kuram ve model kullanımına ilişkin bilgisinin yetersiz olması ya da hiç olmaması, modellerin anlaşılması zor ve soyut kavramlardan oluşması şeklinde açıklanmaktadır (Üstün and Gigliotti 2009; Gigliotti 2008).

Ülkemizde hemşirelik araştırmalarında çoğunlukla kullanılan hemşirelik kuram ve modelleri; Orem Özbakım Modeli, Roy Uyum Modeli, Peplau Kişilerarası İlişki Modeli, Pender'ın Sağlığı Geliştirme modeli ve Neuman'ın Genel Sistem Kuramı olarak açıklanmaktadır (Üstün and Gigliotti 2009).

Sonuç olarak hemşirelik kuram ve modelleri hemşirelik uygulama ve araştırmaları için önemlidir. Ancak ülkemizde hemşireler tarafından yürütülen araştırmalarda kuram ve modellerin ne kadar sıklıkta ve nasıl kullanıldığı bilinmediği için bu çalışmaya gereksinim vardır. Bu çalışmanın Türkiye'de hemşireler tarafından yapılan kuram ve modele dayalı araştırmaların incelenmesi ile bu alandaki gereksinimlerin ortaya konmasında yol gösterici olması beklenmektedir. **Bu çalışmanın amacı** Türkiye'de hemşireler tarafından yapılan kuram ve modele dayalı araştırmaların nitelik ve niceliğinin incelenmesidir.

YÖNTEM

Ülkemizde hemşireler tarafından yürütülen kuram ve modele dayalı çalışmalara ulaşmak için Türk Medline, Yüksek Öğrenim Kurumu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanı, ülkemizde online, tam metne ulaşılabilen hemşirelik dergilerinin veri tabanları ve Pubmed veri tabanı taranmıştır. Tarama yapılırken yıl sınırlaması yapılmamış olup, Türkçe anahtar kelime olarak "**hemşire, model, kuram, teori**", İngilizce anahtar kelime olarak "**Turkey, theory, model, nursing**" sözcükleri kullanılmıştır. Çalışmaya alınan araştırmalar konu, kapsam,

modelin/kuramın araştırmada kullanım şekli açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken Fawcett ve Gigliotti (2001) tarafından belirtilen, kuram/model kullanımında tanımlanan beş adım gözönünde bulundurulmuş olup, araştırmacılar çalışmaları bu beş kriter doğrultusunda birbirlerinden bağımsız olarak irdelemiş ve değerlendirme sonuçları tartışılmıştır. Yayına dönüştürülmüş tez çalışmaları lisansüstü çalışmalar içerisinde ele alınmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda Türkiye’de hemşireler tarafından kuram/modele dayalı olarak yapılmış toplam 48 çalışmaya ulaşılmıştır. Çalışmalar 1995 ve 2010 yılları arasında yapılmıştır. Çalışmaların 37’si lisansüstü tez çalışması olup, 11’i makaledir. Lisansüstü tez çalışmalarından 13 tezin tam metnine ulaşamadığı ve dört tez çalışmaya alım kriterlerine uymadığı için kapsam dışı bırakılmış olup toplam 20 lisansüstü tez değerlendirilmiştir (Doktora: 17, Yüksek Lisans: 3). Kuram/modele dayalı yayınlanmış 11 makalenin yedisi derleme (4: bakım planı, 3: eğitim planı), dördü araştırma makalesidir. Derlemeler kuram/model kullanım kriterleri doğrultusunda inceleme kapsamına alınmamış olup, toplamda 24 çalışma (Araştırma: 4, Lisansüstü Tez: 20) incelenmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Yapılan inceleme sonucunda Türkiye’de 1995 ve 2010 yılları arasında hemşireler tarafından kuram/modele dayalı olarak yapılmış 37’si lisansüstü tez çalışması, 11’i makale toplam 48 çalışmaya ulaşılabilirdiği belirlenmiştir. Bu bulgu ülkemizde hemşireler tarafından yürütülen araştırmalarda kuram/model kullanımının sınırlı olduğunu göstermektedir. Ancak araştırmalarda amacın bilimsel yöntem aracılığıyla bilgi birikimini arttırmak olduğu gözönünde bulundurulduğunda, hemşireliğe özgü bilgi birikiminin arttırılmasında kuram/model temelli araştırmaların yürütülmesi önemlidir (McKenna 2005).

Literatürde hemşireler tarafından yürütülen araştırmalarda kuram/model kullanımının azlığının, kuram/model kullanılmasının güçlüğünden kaynaklanabileceği belirtilmektedir. Bunun bir nedeni; temel hemşirelik eğitiminde kuram/model kullanımına yer verilmemesi, diğeri ise kuram ve modellerin çoğunun anlaşılmasının zor, karmaşık ve soyut kavramlardan oluşmasıdır. Bu nedenle kuramı ya

da modeli anlamak ve kullanmak zor olabilmektedir (Gigliotti 2008; McKenna 2005). Ancak gerek mesleğe özgü bilgi birikiminin artması, kuramın uygulamaya aktarımının sağlanması, gerekse hemşirelik uygulamalarının sistematize olmasını sağlama ve hemşirelik uygulamalarına yön vermesi açısından hemşirelik araştırmalarında kuram/modellerin kullanılmasının yaygınlaşması önemlidir. Ayrıca kuram/model kullanımının hemşireliği görünür kılmada önemli olduğu düşünülmektedir.

Kuram/Modele Dayalı Lisansüstü Çalışmalar: İnceleme kapsamına alınan kuram/modele dayalı tezler 2001 ve 2010 yılları arasında yapılmıştır. Lisansüstü çalışmalarının 17’si doktora tezi olup, üçü yüksek lisans tezidir. Yüksek lisans tezlerinde Sağlık İnanç Modeli, Precede Modeli ve Transteoretik Model kullanılmıştır. Doktora tezlerinde kullanılan kuram ve modeller; Gelişimsel Hemşirelik Modeli, Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi, İlişkisel Gelişimsel Yaklaşım Modeli, Neuman Sistemler Modeli, Roy Uyum Modeli, Sağlık İnanç Modeli, Eylem Teorisi, Transteoretik Model, Bandura Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, Pender Sağlığı Geliştirme Modeli, Sağlık Davranışı Etkileşim Modeli ve Piaget’ nin Bilişsel Gelişim Kuramıdır (Tablo 1). Kuram ve model kullanılarak yürütülen lisansüstü çalışmaların örneklemini: ev hanımları, yoğun bakım kliniklerinde çalışan hemşire-doktor-anestezi teknisyeni-sağlık memuru, adölesanlar, travma sonrası stres bozukluğu şikayetiyle polikliniğe başvuran hastalar, sezeryan ile doğum yapmış kadınlar, 14-19 yaş grubunda ve çocukları 30-40 günlük olan anneler, toraks ve kalp damar cerrahisi ile kardioloji servislerinde yatan, 65 yaş üstü kalp hastalığı olan hastalar, astım hastaları, tüberküloz hastaları, sigara içen lise öğrencileri, gebeler, genel kliniklerde çalışan hemşireler, postpartum dönemdeki kadınlar, Tip 2 diyabetli bireyler, 40 yaş üstü sağlıklı yetişkinler, ilköğretim öğrenci ve ebeveynleri, mesleki eğitim gören öğrenciler, okul öncesi çocuklar ve obezite tanısıyla izlenen çocuklar ve aileleri oluşturmuştur (Tablo 1).

İnceleme kapsamına alınan lisansüstü tez çalışmalarının sonuçlarına göre; lisansüstü tezlerde kurama/modele dayalı çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, kurama/modele dayalı çalışmaların çoğunlukla doktora tezlerinde yer aldığı görülmüştür.

Tablo 1. Kuram/Model Dayalı Lisansüstü Çalışmaların Özellikleri

Kuram/Model	Örneklem	Araştırmanın Tipi	Yıl	Tür
Sağlık İnanç Modeli-	20-60 Yaş arası, en az ilkokul mezunu ev hanımları	Yarı Deneysel	2006	Yüksek Lisans
Precede Model	Dahiliye Yoğun Bakım kliniklerinde çalışan sağlık personelleri	Yarı Deneysel	2007	Yüksek Lisans
Transteoretik Model	Adölesanlar	Tanımlayıcı	2009	Yüksek Lisans
Gelişimsel Hemşirelik Modeli	Travma sonrası stres bozukluğu şikayetleriyle polikliniğe başvuran hastalar	Yarı Deneysel	2001	Doktora
Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi	Sezeryan ile doğum yapan kadınlar	Yarı Deneysel	2005	Doktora
İlişkisel Gelişimsel Yaklaşım Modeli	14-19 yaş grubu, bebekleri 30-40 günlük anneler	Deneysel	2007	Doktora
Neuman Sistemler Modeli	Toraks ve Kalp Damar Cerrahisi ile Kardioloji servislerinde yatan, 65 yaş üstü kalp hastalığı olan hastalar	Yarı Deneysel	2007	Doktora
Roy Uyum Modeli ve Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi	Astım tanısı almış 12-18 yaş grubu hastalar	Deneysel	2007	Doktora
Sağlık İnanç Modeli ve Eylem Teorisi	Tüberküloz hastaları	Yarı Deneysel	2007	Doktora
Transteoretik Model	Türk Telekom Müdürlüğü idari personeli	Yarı Deneysel	2008	Doktora
Transteoretik Model	Sigara içen lise öğrencileri	Yarı Deneysel	2008	Doktora
Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı ve Sağlığı Geliştirme Modeli	Gebeler	Yarı Deneysel	2009	Doktora
Neuman Sistemler Modeli	Hemşireler	Deneysel	2009	Doktora
Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi	Pospartum dönemdeki kadınlar	Yarı Deneysel	2009	Doktora
Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi	Tip 2 Diyabetli bireyler	Deneysel	2010	Doktora
Sağlık İnanç Modeli	40 Yaş üzeri sağlıklı yetişkinler	Yarı Deneysel Metodolojik	2010	Doktora
Sağlık Davranışı Etkileşim Modeli	İlköğretim beşinci sınıf öğrencileri ve ebeveynleri	ve tanımlayıcı-ilişki arayıcı	2010	Doktora
Roy Uyum Modeli	Mesleki eğitim gören öğrenciler	Yarı Deneysel	2010	Doktora
Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı	Okul öncesi çocuklar	Deneysel	2010	Doktora
Sağlığı Geliştirme Modeli	Obezite tanısıyla izlenen çocuklar ve aileleri	Deneysel	2010	Doktora

Bunun bir nedeninin ülkemizde Hemşireliğin Kuramsal Öğeleri dersinin doktora eğitiminde yer almasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Doktora eğitiminin; hemşireliğin kuramsal öğeleri dersi hedeflerine yansıyan; mesleğe özgü bilgi birikimini arttırmak, mesleği her yönde ileriye taşıyacak, sorunlarına bilimsel yaklaşımlarla çözüm üretecek, yenilikler katacak bir insan gücü yetiştirme amacı bulunmaktadır (Platin 2010). Bu doğrultuda hemşirelik kuram/modellerinin araştırmalar aracılığıyla geliştirildiği, test

edildiği gözönünde bulundurulduğunda doktora tez çalışmalarında kuram/model temelli araştırmaların yürütülmesi hemşireliğe özgü bilimsel bilgi birikiminin arttırılmasında önem taşımaktadır (McKenna 2005; Meleis 2007).

Çalışmada lisansüstü tez çalışmalarında kuramların/modellerin kullanım şekli Fawcett ve Gigliotti (2001) tarafından belirtilen beş adımda incelenmiştir. **Birinci adım:** Araştırmaların 10'unda kuram/modelin açıklanmasında primer kaynak kullanıldığı, 10 araştırmada ise primer kaynak kullanılmadığı görülmüştür. **İkinci**

adım: incelenen araştırmalarda kuramın/modelin ağırlıklı olarak kuramsal çerçeve içinde, araştırmada kullanım amacıyla ilişkilendirilmeden (13 çalışma), çoğunlukla modelin ana kavramlarının açıklanması şeklinde açıklamasının yapıldığı, aynı kuram/model kullanılarak yapılmış benzer çalışmaların sonuçlarına sınırlı sayıda (yedi çalışma) çalışmada yer verildiği görülmüştür. **Üçüncü adım:** araştırmalar incelendiğinde, dokuz çalışmada kuram/model hem kuramsal çerçevede hem de yöntem bölümünde açıklanmış olup, yöntem bölümünde beş çalışmada modelin nasıl kullanıldığı C-T-E şemasıyla sunulmuştur. **Dördüncü adım:** modelin C-T-E şemasına göre yürütülmesidir. Lisansüstü çalışmalardan beş çalışmada C-T-E şeması bilgisine yer verilmiş olup, bu çalışmaların C-T-E şeması doğrultusunda yürütüldüğü varsayılmıştır. **Beşinci adım:** araştırma bulgularının sunumu, modelin kullanılabilirliği, model kullanmanın katkılarının açıklandığı bölüm olup, sınırlı sayıda araştırmada (altı çalışma) kuram/modelin ana kavramları araştırma sonuçlarıyla ilişkilendirilerek tartışma bölümünde tartışılmış olup, model kullanımının sınırlılıkları, güçlü ve zayıf yönleri sınırlı sayıda çalışmada (yedi çalışma) açıklanmıştır.

Hemşirelik araştırmalarında model ya da kuramın nasıl kullanıldığı önemli bir kriterdir (Fawcett and Gigliotti 2001). İncelenen çalışmalarda modellerin araştırmada kullanımında bir standardizasyonun olmadığı görülmüştür. Literatürde kuramın/modelin bilimsel araştırma sürecinin tüm boyutlarında yer alması gerektiği açıklanmaktadır (McKenna 2005). İncelenen çalışmaların çoğunluğunda kuram/model kullanımının araştırmanın tüm basamaklarında yer almadığı görülmüştür. Fawcett ve Gigliotti (2001) tarafından tanımlanan 5 adım dikkate alındığında; araştırmaların çoğunluğunda aynı model kullanılarak yapılmış araştırma literatürüne yer verilmediği görülmüştür. Ancak literatürde aynı kuram/model kullanılarak yürütülmüş araştırma literatürünün geçmiş çalışmaların yorumlanmasına bir çatı sağlaması ve yürütülen araştırmaya ve gelecek çalışmalara rehberlik etmesi açısından önemine değinmektedirler (Fawcett and Gigliotti 2001; Radwin and Fawcett 2002). Ayrıca literatürde C-T-E yapılandırmasının kuramın uygulamaya

aktarımında önemine vurgu yapılmakta olup çok az çalışmada model ana kavramları araştırmanın yöntem bölümünde C-T-E şeması ile ifade edildiği görülmüştür. Bir diğer önemli nokta kuram/model kullanımının güçlü ve zayıf yönlerinin gelecek çalışmalara ışık tutması açısından açıklanmasıdır. Ancak çalışmalarda bu bilginde yetersiz olduğu görülmüştür. Bu nedenle kuram ve modellerin araştırmalarda etkili kullanımını sağlamak amacıyla belirli ilkelerin tanımlanması gerektiği düşünülmektedir.

Kuram/Modele Dayalı Yayınlanmış Makaleler: Kuram/modele dayalı makaleler 1995 ve 2009 yılları arasında yayınlanmıştır. Kuram/modele dayalı yayınlanmış 11 makalenin yedisi derleme (kuram/modele dayalı bakım planı: 4, kuram/modele dayalı eğitim planı: 3), dördü araştırma makalesidir. Derleme makalelerde: Doroty E. Johnson'ın Davranışsal Sistem Modeli, Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, Roy Uyum Modeli, Özbakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi ve Pender'in Sağlığı Geliştirme Modeli kullanılmıştır. Araştırma makaleleri incelendiğinde deneysel çalışmada Orem Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi, yarı deneysel çalışmalarda; Watson İnsan Bakım Teorisi, Peplau Kişilerarası İlişkiler Kuramı, kesitsel çalışmada ise Sağlık İnanç Modeli kullanıldığı görülmüştür. Araştırma makalelerinin örneklemini: enürezisli çocuklar, hipertansiyon tanılı hastalar, öğrenci hemşireler ve depresyon sağ kalanları oluşturmuştur (Tablo 2). Araştırma makalelerinde kuram/model kullanımına ilişkin sınırlı bilgi yer almakta olduğundan bu bölüm bulgularının sunumu Fawcett ve Gigliotti (2001) tarafından belirtilen beş adımda incelenememiştir. Araştırma makalelerinde kullanılan kuram/model açıklaması ağırlıklı olarak giriş bölümünde yer almakta olup, iki çalışmada (deneysel, yarı deneysel tasarım) model yöntem bölümünde çalışmada nasıl kullanıldığı yönünde bilgi verilerek açıklanmıştır. Ancak bu çalışmalarda modelin nasıl kullanıldığının C-T-E şemasıyla sunulmadığı görülmüştür. Yapılan incelemede bulguların tartışılmasında sonuçların kuramla/modele ilişkilendirilmediği, kuram ve model kullanımının sınırlılıkları, güçlü ve zayıf yönlerinin açıklamasının sınırlı olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Kuram/Modele Dayalı Araştırmaların Özellikleri

Kuram/Model	Örneklem	Makalenin Türü	Yıl
Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi	Enürezisli Çocuklar	Deneysel	1997
Watson İnsan Bakım Teorisi	Hipertansiyon Hastaları	Yarı Deneysel	2003
Sağlık İnanç Modeli	Öğrenci Hemşireler	Kesitsel	2008
Peplau Kişilerarası İlişkiler Kuramı	Marmara depremi sağ kalanları	Yarı Deneysel	2008

Derleme makalelerde dikkate alınarak yapılan değerlendirmede, hemşirelerin hemşire teorisyenler tarafından geliştirilen modelleri kullanma durumu incelendiğinde; 31 çalışmadan (Lisansüstü: 20, Araştırma: 4, Derleme: 7), 18 çalışmada (Lisansüstü: 10, Araştırma: 4, Derleme: 4) sadece hemşirelik kuramı/modeli kullanılırken, üç çalışmada (Lisansüstü: 1, Derleme: 2) hemşirelik modeli ve Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı birlikte kullanılmış olup, 10 çalışmada (Lisansüstü: 9, Derleme:1) ise hemşirelik dışı modeller kullanılmıştır. Hemşireler tarafından en fazla kullanılan kuramın; Orem Öz Bakım Eksikliği Hemşirelik Teorisi olduğu görülmektedir.

İncelenen araştırmalarda hemşirelerin hemşire teorisyenlerin kuramları/modelleri ve hemşirelik dışı modelleri de kullandıkları saptanmıştır. Literatürde hemşirelik araştırmalarında başka disiplinlere ait kuramlara ve modellere yer verildiği belirtilmektedir. Bu noktada diğer disiplinlere ait kuramları/modelleri kullanımı tartışmalı bir konu olmakla birlikte, diğer disiplinlerden alınan bu kuramların hemşirelik uygulamalarına uygun hale getirilerek kullanılabilmesi belirtilmektedir (McEven and Wills 2000; McKenna 2005). Burada önemli nokta çalışmanın amacına hizmet eden, hemşirelik mesleğine uygun ve hemşirelik

bilimine katkı sağlayacak bir kuram ya da modelin kullanılmasıdır. Hemşireliğin kendisine uygun modeli kullanabilmesi ve hemşirelik bilgi birikimine katkı sağlanabilmesi içinse kuram/model araştırmalar yoluyla test edilmesi önemlidir (Theofanidis and Fountouki 2008).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak hemşirelik araştırmalarında amaç, hemşirelik kuramlarını test etmek ya da hemşirelik kuramlarını geliştirmek ve bu yolla mesleki bilgi birikimine katkı sağlamak olmalıdır (Fawcett 2005). Bu amaca ulaşmada kuram ya da modellerin hemşirelik araştırmalarında etkili kullanımları önemlidir. İncelenen çalışmalarda hemşireler tarafından araştırmalarda kuram/model kullanımının sınırlı olduğu, kuram/model kullanımının araştırma sürecinin tüm basamaklarında yer almadığı ve kuram/model kullanımı basamakları doğrultusunda olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar doğrultusunda hemşirelik eğitiminde; hemşirelikte eğitim, uygulama, araştırma ve yönetimde kuram/model kullanımının öneminin öğrencilere kavratılması, kuram/model temelli hemşirelik araştırmalarının desteklenmesi, kuram ve modellerin araştırmalarda nasıl kullanılacağına yönelik standartların tanımlanması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Cody WK. Philosophical and Theoretical Perspectives for Advanced Nursing. 4th ed. Boston: Jones and Bartlett Publishers; 2006. p. 43-4.

Fawcett J. Contemporary Nursing Knowledge Analysis and Evolution of Nursing Models and Theories. 2th ed. Philadelphia: Fa Davis Company; 2005. p. 364-437.

Fawcett J, Gigliotti E. Using Conceptual Models of Nursing to Guide Nursing Research: The Case of The Neuman Systems Model. Nurs Sci Q 2001;14(4):339-45.

Fawcett J. Conceptual models and nursing practice: the reciprocal relationship. J Adv Nurs 1992;17(2):224-8.

Gigliotti E. The Value of Nursing Models in Practice. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi 2008;1(1):42-50.

Grant JS, Kinney MR, Davis LL. Using Conceptual Frameworks of Models to Guide Nursing Research. J Neurosci Nurs 1993;25(1):52-6.

Günüşen NP, Üstün B. An RCT of Coping and Support Groups to Reduce Burnout Among Nurses. *Int Nurs Rev* 2010;57(4):485-92.

McEven M, Wills EM. Theoretical Basis for Nursing. Application of Theory in Nursing Practice. 2th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2000. p. 24-49.

McKenna H. Theory and Research: The Relationship. *Nursing Theories and Models*. New York: Taylor & Francis Group; 2005. p. 190-221.

Meleis AI. Theoretical Nursing: Development and Progress. 4th ed. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins; 2007. p. 45-6.

Mock V, Ours CS, Hall S, Bositis A, Tillery M, Belcher A et al. Using a Conceptual Model in Nursing Research – Mitigating Fatigue in Cancer Patients. *J Adv Nurs* 2007;58(5):503-12.

Parker ME. Theories and Nursing Practise. 2th ed. Philadelphia: F.A. Davis Company; 2005. p. 3-21.

Platin N. Hemşireliğin Kuramsal Öğeleri Dersi Öğrenci Geribildirimleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi* 2010;3(2):89-95.

Radwin L, Fawcett JA. Conceptual model-based programme of nursing research: retrospective and prospective applications. *J Adv Nurs* 2002;40(3):355-60.

Theofanidis D, Fountouki A. Nursing Theory: A Discussion on an Ambiguous Concept. *Int J Caring Sci* 2008;1(1):15-20.

Üstün B, Gigliotti E. Nursing Research in Turkey. *Nurs Sci Q* 2009;22(3):206-8.

Wu HL, Volker DL. The Use of Theory In Qualitative Approaches to Research: Application in End-of-Life Studies. *J Adv Nurs* 2009;65(12):2719-32.